

Çalışma Değerlerine Etkisi Bakımından Türk Kültür Tarihinde Çalışma Ahlakı: Divan-ı Hikmet'ten Örnekler

Work Ethics in the History of Turkish Culture in terms of its Effect on Work Values: Examples from Divan-ı Hikmet

Ümit Deniz İLHAN *

Edebi eserler; toplumlarda algı, tutum ve davranışı ortaya koymaları bakımından ortak hafızanın somut yansımalarıdır. Söz konusu eserler, içine doğdukları kültürel öğeleri zaman ve mekân ötesine taşıma gibi bir fonksiyonu da üstlenmişlerdir. Bu gerçekten yola çıkarak çalışma değerlerine etkisi bakımından Türk kültür tarihinde çalışma ahlakının izleri, Türk İslam dünyasının manevi hayatında yüzyıllardır önemi devam eden Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i nitel analiz yöntemi kapsamında içerik analizine tabi tutularak ortaya konulmuştur. Yapılan analizde özünün kâmil insan olma yolundaki insanın manevi eğitimi olan Divan-ı Hikmet'te kâmil insan olmaya ithaf edilen temel niteliklerin; çalışma hayatında i) adaleti gözeten, ii) sürekli öğrenmeyi önemseyen, iii) tutku ile çalışan, iv) güvenilir, v) toleranslı, vi) sebatkar, vii) sevgi dolu, viii) iyimser ve xix) yardımsever olmaya karşılık geldiği sonucuna varılmıştır. Böylece Türk kültürü bağlamında çalışma ahlakının içinin kâmil insan niteliklerinin düstur edinilip meleke haline dönüştürülmesi ile doldurulabileceği ve etkisi altında olan çalışma değerlerinin çerçevesinin çizilebileceği yönünde öneriler sunulmuştur.

* Doç. Dr., Beykoz Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri
Fakültesi İşletme Bölümü
umitdenizilhan@beykoz.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3565-0938
İstanbul / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Türk Kültür Tarihi, Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet, Çalışma Ahlakı, Çalışma Değerleri

* Assoc. Prof. Dr., Beykoz University
Faculty of Business and Management
Sciences, Department of Business
Administration
umitdenizilhan@beykoz.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3565-0938
İstanbul / TÜRKİYE

Abstract

Literary works are concrete reflections of the collective memory in societies in terms of portraying perception, attitudes, and behaviors. They have also taken on the function of carrying the cultural elements they were born into across time and space. Building on this reality, the impact of work ethics on work values in Turkish cultural history has been attempted to be revealed through a qualitative content analysis of Ahmed Yesevi's Divan-ı Hikmet, which has been spiritually significant in the Turkish Islamic world for centuries. The analysis indicates that the fundamental qualities dedicated to becoming a complete human in the Divan-ı Hikmet, which is the spiritual education of a person on the path to becoming a complete human, correspond to the following characteristics in the working life: i) Upholding justice, ii) valuing continuous learning, iii) working with passion, iv) being reliable, v) being tolerant, vi) showing perseverance, vii) being loving, viii) being optimistic, and xix) being helpful. Thus, it is suggested that within the context of Turkish culture, the principles of a complete human can serve as a guide for work ethics, shaping

Başvuru/Submitted: 26/05/2023

Kabul/Accepted: 06/12/2023

and influencing the framework of work values.

Keywords:

History of Turkish Culture, Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet, Work Ethics, Work Values

Makale Bilgileri

Atıf: İlhan, Ü. D. (2024). Çalışma Değerlerine Etkisi Bakımından Türk Kültür Tarihinde Çalışma Ahlakı: Divan-ı Hikmet'ten Örnekler. *Selçuk Türkiyat*, (62): 199-217. Doi: 10.21563/sutad.1302029

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: İlhan, Ü. D. (2024). Çalışma Değerlerine Etkisi Bakımından Türk Kültür Tarihinde Çalışma Ahlakı: Divan-ı Hikmet'ten Örnekler. *Selçuk Türkiyat*, (62): 199-217. Doi: 10.21563/sutad.1302029

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Türkler, Orta Asya'dan Akdeniz'e ve Avrupa'nın sınırlarına kadar uzanan tarih yolculuklarında birçok etnik kültürle karşılaşarak etkileşimde bulunmuştur. Binlerce yıllık bir geçmişi kapsayan bu yolculukta Türklerin yaşadığı bölgelerin sınırları, oldukça geniş bir coğrafyada değişiklik göstermiştir (Horata, 2017, s. 120). Orta Asya steplerindeki ilk Türk topluluklarından başlayarak Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Osmanlılar gibi birçok Türk devleti kurulmuştur (Roux, 2020, s. 117).

Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda Türkler, Orta Asya'dan başlayarak Batı'ya doğru büyük bir göç hareketi gerçekleştirmiş, bu hareket ile Türklerin bir kısmı Hazar Denizi'nin kuzeyindeki steplerde yaşarken bir kısmı İran, Irak ve Suriye gibi Orta Doğu coğrafyalarında yerleşik hale gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile Türkler, Anadolu'ya yerleşerek İslam kültürüyle harmanladıkları bir Türk İslam sentezi oluşturmuşlardır (Koca, 2016, s. 54). Ayrıca, 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Türkler, yeniden Orta Asya'da güçlenerek Timurlular, Babürler ve Altınordu gibi devletlerin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ile Türkler, Avrupa'ya doğru genişleyerek Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan büyük bir coğrafyada hâkimiyet kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesi sonrasında ise Türkler, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde devlet geleneğine devam etmişlerdir. Bu yolculukta Türk kültürünün; Bozkır Kültürü, İslam Kültürü ve Batı Kültürü ekseninde geçmişten günümüze üç ana kültür dalgasının etkisinde kaldığını söylemek doğru olacaktır (Horata, 2013, s. 11).

Böylesi bir etkileşim sürecinde farklı kültürel değerler doğrultusunda değişmek ve gelişmek kadar bir kültürün kendisine ait birleştirici öğelerinin gözetilerek kültürel kimliğinin korunması ve sürekliliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Nitekim kültür ve kimlik kavramları birbirleri ile ilişkili iki sosyolojik kavram olup kültürel kimlik, toplum içinde bireyleri "biz" duygusu etrafında birleştirmektedir (Asmann, 2001, s. 134). Böylece toplumlar, ancak kültürel kimlikleri çerçevesinde istikrarlı birliktelikler kurulabilmekte ve kültürel miras önceki kuşaklardan sonraki kuşaklara aktarılabilir (Özkul, 2015, s. 168).

Kültürel bilgi olarak değerlerin kültürel öğeler üzerine kurulduğu ise ayrıca tartışılan konulardandır. Bu kapsamda değerlerin bir sonraki kuşağa aktarılması ya da zamanla kaybolmasının, toplumu oluşturan bireylerin değerleri kabul edip içselleştirmesine paralel olduğu söylenebilmektedir (Egri & Ralston, 2004, s. 210). Dahası kültürün, toplumsal bir bütünleşmenin kaynağı olduğu ve bu toplumsal bütünleşmenin sürekliliğinin de değerler ile belirlendiği çıkarımı yapılabilmektedir (Christie, Kwon, Stoeberl & Baumhart, 2003, s. 264). Bu noktada kültür; paylaşılan değer, simge, ideoloji, inanç ve yaşantıların tamamı olup değer ve kültür birbirinden bağımsız olarak düşünülememekte aksine değerlerin kaynağının kültür olduğuna inanılmaktadır (Yazıcı, 2014, s. 217).

Çalışma hayatında bireyler için önemli olan çalışma değerleri ise tercih, tutum, ihtiyaç, önem, beklenti, tatmin, inanç ve amaç gibi bir dizi kavramla ilişkilidir (İlhan,

2019, s. 70). Genel anlamda Antik Çağ filozoflarının söylemlerinde de bulunmakla birlikte değer olgusunun bir alt kümesi olarak kabul edilmektedir. Bu haliyle değerlerin çalışma hayatındaki ifade ediliş şekli olarak karşılık bulan çalışma değerlerini (Wuthnow, 2008, s. 335), değer olgusundan ayrı düşünmek doğru olmayacaktır.

Bu kapsamda çalışmaya yönelik değer ve tutumları açıklayan bir kavram olan çalışma ahlakı da toplumdaki hâkim ahlak anlayışının ve dolayısıyla toplumsal kültürün etkisi altındadır. Topluma özgü din, gelenek, görenek, ahlak, töre, inanış, norm gibi birçok unsurun çalışma ahlakını şekillendirdiği varsayılmaktadır (Boatwright & Slate, 2000, s. 509). Genel olarak çalışma ahlakı ve çalışma değerleri olgularını kültürden bağımsız bir şekilde ele almak ve anlamak mümkün olmadığından yeri gelmişken kısaca kültür ile çalışma ahlakı ve çalışma değerleri ilişkisinden bahsetmekte fayda vardır. Ahlak, insan davranışlarının en iyi olan biçimi hakkında bir öğretilerdir. İnsanların gelişimi noktasında gerekli değerleri betimlediğinden ahlak ve kültür arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Öyle ki ahlaki değerler ve kültürel değerler karşılıklı etkileşim içindedir. Kültürel değişim ise gerek bireysel gerekse toplumsal düzeydeki değerlerin öncelik düzeylerindeki değişimi içererek bu konudaki sürekliliği işaret eden dinamik ve evrimsel bir süreçtir (Guiso, Sapienza & Zingales, 2006, s. 25). Kültürel bilgi olarak değerlerin kültürel birikimler üzerine kurulduğu, literatürde çokça tartışılan konulardandır. Bu noktada toplumdaki bireylerin değerleri kabul ederek içselleştirmesi ile doğru orantılı olarak değerlerin ya sonraki kuşaklara aktarıldığı ya da zaman içinde kaybolduğu, yaygın bir görüştür (Egri & Ralston, 2004, s. 210). Dolayısıyla kültürel öğrenme, değerlerin bir kuşaktan diğerine aktarılması ile meydana gelmektedir. Böylece kültür, toplumsal bütünleşmeye sebep olurken toplumsal bütünleşmenin sürekliliği de değerler ile belirlenmektedir. Bu minvalde çalışma değerleri de çalışma hayatının birleştirici unsurlarından kabul edilmektedir (İlhan, 2019, s. 61).

Öte yandan Türkler, erken çağlardan itibaren Doğu'dan Batı'ya doğru yaşadıkları bu demografik hareketlilikte kendi kültürel değerlerini ve kimliklerini kaybetmeyerek ortak kültürel kodlarını büyük ölçüde korumayı başarmış aynı zamanda yeni karşılaştıkları kültürlerle de uyum göstermekten geri durmamışlardır. Bu bakımdan Türkler, bir yandan yeni karşılaştıkları kültürler ile uyum sağlarken aynı zamanda köklerinden hiçbir zaman kopmayarak kendi kültürlerini de sürdürmeyi başaramışlardır (Timur, 2000, s. 11).

Günümüz koşulları çerçevesinde yaklaşıldığında ise bu durumu koruyabilmek çok da kolay görünmemektedir. Nitekim günümüzde küreselleşmenin etkisiyle küresel kültür olgusunun kültürel değerleri yok ederek ortak kültür yaratma yönündeki hızı ivmelenmiştir. Baskın kültür, teknolojik gelişmişliği elinde tutan Batı Kültürü olup kendi kültürel mirasını yayarken dünyanın büyük bir kısmı da Batı Kültürünün ürettiği içeriğin pazarı konumundadır (Tutal, 2006, s. 15). Böylece gelinen noktada küreselleşmenin etkisiyle "küresel kültür" olgusu, kültürel kodları birer birer yok ederken toplumları ayakta tutan toplumsal kültür bilinci de yok olmaya başlamıştır.

Bu konuda her ne kadar bir takım Post-modern devlet kuramcıları toplumları bir arada tutan ve topluma özgü kültürel kimlik olgusunun yerini küresel kültür olgusunun alacağını ileri sürerek etnik temelli arayışları gelişmiş refah düzeyine ulaşma önünde engel olarak görseler de toplumsal kültür etrafında birliktelikler oluşturmak, her dönem önemini koruyagelmıştır (Zeybek, 2017, s. 402).

Toplumlar yaşadıkları kimlik sorununu, sahip oldukları değerleri geçmişten günümüze ve geleceğe taşıyarak çözebileceklerdir (Egri & Ralston, 2004, s. 210). Edebi eserlerin, yaşanan dönemin özelliklerini yansıtmaları bakımından bu aracılıkta önemi çok büyüktür (Ülgener, 2006, s. 10). Bu nedenle Ahmed Yesevi'nin söylevleri olan hikmetlerin toplandığı ve evrensel düzeyde kâmil insana ulaşma yolunda öğretilerden oluşan zamanlar üstü özelliğe sahip bir değerler metni olarak kabul görerek günümüze kadar dillendirilegelen Divan-ı Hikmet'teki öğretilerin arkasındaki manadan istifade etmek, hayli anlamlıdır.

Gerçekten 12. yüzyılda (1093-1166) Türkistan'da yaşayan Ahmed Yesevi (Bice, 2020, s. 25), Türk Kültür tarihinin önemli şahsiyetlerindedir. İslam dinini benimsemiş Türk dünyası için manevi anlamda yüzyıllar boyunca etkili olan Ahmed Yesevi, Türk dünyasında ilk defa İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'den ve İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in esaslarını sevgi ve bilgeliği ile harmanlayıp kendi adı ile anılan Yeseviyye tarikatının ilkelerini ortaya koyan lider bir kurucudur (Tatçı, 2017, s. 6).

Türklerin tarih yolculuklarında her ne kadar Bozkırlı Türkler arasında neredeyse bir milli din haline gelmiş olduğu görülen Gök Tanrı inancı hakimiyeti söz konusu ise de İslam dini doğduğunda Türklerin çok geniş bir coğrafyada farklı sosyal, kültürel, iktisadi, siyasi ve dini inançlara sahip olarak yaşamakta oldukları bilinmektedir. Bu geniş coğrafyada Ahmed Yesevi, İslamiyet'i ilk kez Türkçe olarak anlatarak, İslam dini ile yeni tanışmakta olan Türklerin İslam'ı daha iyi ve doğru tanıyabilmelerini sağlamıştır (Tenişev, 1992, s. 102). Bu vesile ile Ahmed Yesevi, Kur'an-ı Kerim'in tanımlayıp Hz. Muhammed'in uyguladığı ve uygulanmasını teşvik ettiği İslamiyet'i halka aktaran bir mana insanı olmuştur. Adı ile anılan Yesevilik yolu da esasen İslam'ın Türkçe olarak yorumlanmasından ibaret olup (İsen, 1996, s. 14) Yesevilik düşüncesi, Gül Baba, Sarı Saltuk, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli gibi önemli şahsiyetler ile gelişmiştir (Güngör, 2017, s. 4).

Böylece Türkler, kendi zamanında İslam çizgisi dışına çıkmış olan gayr-ı sünni akımlara karşı Kur'an ve sünnet ile karşı duran Ahmed Yesevi sayesinde Arap ananesine bağlı Selefi görüşlerin veya İran etkisi altındaki aşırı uç Şii görüşlerin etkisinde kalmayarak Ehl-i Sünnet inancı bağlamında İslamiyeti benimsemişlerdir (Köprülü, 1993, s. 156). Bu nedenledir ki Ahmed Yesevi, günümüzde Türk dünyasının manevi hayatında etkisi hiç azalmayan ve kendisine "Pir-i Türkistan", "Hazret-i Türkistan", "Hazret-i Sultan" gibi övgü dolu unvanlar verilerek hatırasına saygı gösterilen önemli bir Türk mutasavvıfı, bir mürşid-i kâmil olarak anılmaktadır (Bice, 2016, s. 13).

Ahmed Yesevi'nin söylevleri olan hikmetlerin toplandığı Divan-ı Hikmet ise İslam dininin kabulü sonrasındaki yüzyıllarda oluşturulan Türk tasavvuf edebiyatının

bilinen ilk örneğidir (Mirzoyev, 2016, s. 709). Bir değerler manzumesi olan Divan-ı Hikmet'te bulunan konular, Kur'an-ı Kerim ayetleri ile Hz. Muhammed'in sünnetinin tezahürü niteliğindedir. Bu bakımdan Divan-ı Hikmet'in sadece oluşturulduğu zamanla ve mekânla sınırlı kalmayan, zamanlar üstü ve evrensel unsurların kitaplaştığı bir değerler manzumesi olduğu bir gerçektir (Güven, 2017, s. 299).

Hikmetler, günümüze gelene kadar farklı dönemlerde farklı kişiler tarafından yazıldığı ve/veya derlendiği için (Joya, 2020, s. 21) Divan-ı Hikmet nüshaları gerek içerik gerekse dil açısından önemli farklılıklar arz etmektedir. Dahası bir bölümü kaybolan veya zaman içinde değişikliğe uğramış olan hikmetler bir araya getirilirken mevcutlara yenileri eklenmiş, böylece ana metin kısmen de olsa aslından uzaklaşmıştır. Öte yandan tüm hikmetlerin temeli, Ahmed Yesevi'nin özü Kur'an-ı Kerim ve sünnete dayanan inanç ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu nedenle sosyal, tarihi, edebi, dini, tasavvufi birçok konuyu içeren hikmetler, Türk dünyasında bir düşünce birliği teşekkül etmesi hususunda önemini korumaktadır (Tatcı, 2017, s. 18).

Tam da bu noktada geçmişe yönelerek Türk İslam anlayışının temellerinin atılmasında Türk dünyasının yol göstericilerinden olan Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inin çalışma değerlerine etkisi bağlamında Türk kültür tarihinde çalışma ahlakı açısından incelenmesi ve günümüz ile geleceğe ışık tutacak nitelikte yorumlanması, bu araştırmanın değeri ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu kapsamda araştırma, kültürün toplumun yapı taşı olması konusundaki büyük önemi çerçevesinde doğrudan ilişkili olduğu çalışma değerlerine etkisi bakımından çalışma ahlakının Türk kültür tarihindeki izlerini analiz etmeyi amaç edinmiştir.

Veri Toplama Aracı, Yöntem ve Analiz

Araştırmada, veri toplama aracı olarak Prof. Dr. Zülfikar Güngör'ün editörlüğünü üstlendiği ve hikmetlerin Musa Uzunkaya tarafından Çağatay Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarıldığı "Hoca Ahmed Yesevi Külliyyatı" adlı Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi yayını olan 2019 yılı baskılı eser kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inin seçilmesindeki neden, edebi eserlerin toplumların ortak hafızasının yansımada ve geçmişten geleceğe taşınmasında köprü olması bakımından araştırma amacı doğrultusunda anlamlı veri sunacağı düşüncesidir. Dahası Türk kültür tarihinin önemli şahsiyetlerinden Ahmed Yesevi'nin söylevleri olan hikmetlerin toplandığı Divan-ı Hikmet, zaman ve mekândan bağımsız bir değerler metni olarak yüzyıllardır kabul görmektedir.

Nitel analiz yönteminin benimsenmiş olduğu araştırmada ilgili eser, kâmil insan nitelikleri üzerinden çalışma ahlakının izlerini ortaya koymak üzere içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda eserde bulunan 252 hikmet incelenip kodlar oluşturularak ilgili kodlar aracılığı ile temalara ulaşılmıştır. Ayrıca temalar, eserden doğrudan alıntılar ile desteklenerek araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte araştırmanın güvenilirliğinin artırılması için kodlar arasındaki tutarlılık önem taşıdığından veriler, bağımsız iki ayrı uzman tarafından kodlanarak aradaki uyum da analiz edilmiştir [Güvenirlik: Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100]. Analiz sonucu, güvenirlilik oranını %91 olarak

sunmuştur. Sonucun %70 ve üzerinde çıkmasının, araştırma açısından güvenilir bir sonuç olarak kabul edilebileceği (Miles & Huberman, 1994, s. 278) gerekçesi ile elde edilen sonuç, araştırma bağlamında güvenilir olarak nitelendirilmiştir.

Bulgular

Yapılan analizde her ne kadar doğrudan günümüz anlamında çalışma ahlakına yönelik bir iz bulunmasa da esasen Divan-ı Hikmet'in özünün kâmil insan olma yolundaki insanın manevi eğitimi ile bu doğrultuda nitelik kazanması olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu anlamda Divan-ı Hikmet; kâmil insanı temelde i) adaletli, ii) bilge, iii) çalışkan, iv) dürüst, v) hoşgörülü, vi) sabır ve şükür sahibi, vii) sevgi dolu, viii) ümitli ve ix) yardımsever olma nitelikleriyle tanımlamaktadır. Konu, günümüz açısından ele alınıp çalışma ahlakına ışık tutacak şekilde düşünüldüğünde ise kâmil insana ithaf edilen temel nitelikler; çalışma hayatında i) adaleti gözeteni, ii) sürekli öğrenmeyi önemseyen, iii) tutku ile çalışan, iv) güvenilir, v) toleranslı, vi) sebatkar, vii) sevgi dolu, viii) iyimser ve ix) yardımsever olmaya işaret etmektedir. Bu bakımdan eser, kâmil insan nitelikleri gözetilerek çalışma ahlakının izleri açısından incelendiğinde, 9 tema altında gruplama yapılabileceği görülmüştür. Bu temalar ve karşılık bulduğu hikmetler, Tablo 1'deki gibidir.

Tabo 1. Temalar ve İlgili Hikmetler

Kâmil İnsan Nitelikleri	Çalışma Ahlakı Nitelikleri	Frekans (f)	İlgili Hikmetler
Adaletli	Adaleti Gözeteni	6	43, 53, 86, 96, 100, 101
Bilge	Sürekli Öğrenmeyi Önemseyen	16	14, 18, 35, 60, 78, 80, 86, 104, 132, 143, 153, 155, 165, 167, 170, 199
Çalışkan	Tutku ile Çalışan	6	54, 63, 71, 90, 92, 117
Dürüst	Güvenilir	15	1, 18, 37, 42, 49, 53, 60, 78, 96, 105, 107, 140, 170, 174, 215
Hoşgörülü	Toleranslı	4	1, 3, 36, 53
Sabır ve Şükür Sahibi	Sebatkar	17	5, 12, 13, 33, 59, 60, 62, 64, 83, 92, 115, 123, 127, 155, 204, 215, 242
Sevgi Dolu	Sevgi Dolu	25	1, 11, 12, 14, 21, 92, 95, 96, 99, 100, 104, 105, 122, 128, 129, 132, 161, 183, 194, 195, 199, 218, 221, 235, 242
Ümitli	İyimser	7	25, 27, 29, 37, 51, 91, 184
Yardımsever	Yardımsever	16	1, 9, 36, 40, 41, 42, 53, 63, 133, 148, 143, 155, 197, 201, 204, 217

Not: Temalar, eserde tespit edilen kâmil insan nitelikleri dikkate alınarak alfabetik olarak sıralanmıştır.

Adaletli olmaya yönelik bulgular: Araştırma kapsamında belirlenen ilk tema, eserde önemi ve değeri sıklıkla vurgulanan adaletli olmaktır. Adaletli olmak, insanların hak ve hukukunun tarafsızca gözetilerek hüküm verilmesi anlamına gelmektedir. Eserde toplumun her düzeyinde adaletin korunması gerektiğine dikkat çekilerek adaletsizliğin toplumda huzursuzluğa ve dolayısıyla bireysel mutsuzluğa neden olacağına vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda adaletli olmak, insanlar arasındaki ilişkilerin temelinde yatan en önemli huzur ve barış unsuru olarak işlenmektedir. Eserde adaletli olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 43/1'de "*İkincisi dost olan adaletli Ömer'dir. Mü'minlikte dost olan adaletli Ömer'dir.*", Hikmet 43/4'te "*Şeriatı gözeten, tarikatı yücelten, Hakikati yaşatan, adaletli Ömer'dir.*", Hikmet 43/5'te "*Oğlunu azarlayan, sırtını kırbaçlayan, Adalet çağı açan, adaletli Ömer'dir.*" ve Hikmet 43/6'da "*Çıra olup sönmeyen, din yolundan dönmeyen, Haksızlığı sevmeyen, adaletli Ömer'dir.*" sözleri ile adaletli olmanın önemi karşılık bulmaktadır. Adalet değerinin sıklıkla Hz. Muhammed'in sahabesi ve Hz. Ebu Bekir'den sonraki ikinci halife olan Hz. Ömer ile temsil edildiği eserde Hz. Ömer'in hassas adalet anlayışı, öncelikli devlet yönetimi olmak üzere hayatın her alanında adaleti benimseyerek adil olmayı erdemlerin en üstünü olarak tutması bağlamında açıklanmaktadır. Nitekim din yolundan asla sapmayan ve haksız işlerden uzak duran bir lider olarak tanınan Hz. Ömer, oğlunu bile haksızlık yaptığında cezalandırmaktan çekinmemiştir.

Hikmet 53/6'da "*Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler, Öyle kadı yerini sakar ateşte gördüm.*", Hikmet 53/7'de "*Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler, O müftüler yerini sırat üstünde gördüm.*" ve Hikmet 53/8'de "*Zâlim olup zulmeden, yetim hakkını yiyen, Mahşerde kara yüzlü, kolun arkadan gördüm.*" sözleri, adaletten ödün verilmemesi gerektiğini, şahitliğin gizlenmemesi gerektiğini, insanları aldatmayarak ayırım yapılmaması gerektiğini, olaylar ve durumlar karşısında menfaatin değil adaletin gözetilmesi gerektiğini vurgulaması yönünden öne çıkmaktadır.

Bunlarla birlikte Hikmet 86/4'te "*Ehl-i dünya halkımızda sehâvet yok, Padişah ve vezirlerde adalet yok, Dervişlerin duasında icabet yok, Türlü bela halk üstüne yağdı dostlar!*" sözleri ile toplumda Allah'ın rahmetinin kesilmesine ve türlü belanın ortaya çıkmasına adaletten uzaklaşmak sebep olarak gösterilerek adaletli olmanın önemine dikkat çekilmektedir.

Bilge olmaya yönelik bulgular: Bilge olmak, araştırma kapsamında belirlenen ikinci temadır. Bilge olmanın, insanın manevi yolculuğunda önemli bir evrensel değer olarak aktarıldığı eserde, cehaletin ise her dönemde insanlığın en büyük sorunlarından biri olduğu ifade edilmektedir. Eserde bilge olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 153/6'da "*Yürüdük âlimlerden, ilim-irfan öğrendik, İlmimizi yaşadık, Hakk'a taat eyledik, Zâtını idrak edip, Sana kulluk eyledik, Sen ağlayuben yürü, yaşının riyâsı yok.*" sözleri ile ilim ve bilimin her daim Ahmed Yesevi'nin kendi yoluna ışık tuttuğu vurgulanmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed'e Peygamberliğinin tevdi edildiği ilk emrin oku olmasından da anlaşılacağı üzere Allah, ilim öğrenmeye dair açık bir çağrı

yapmıştır. Benzer şekilde bu emrin bir tezahürü niteliğinde Hikmet 165/9'da "*Genç-ihtiyar, erkek- kız, ilim farzdır her kula, İlim talebi farzdır, Resul dedi her kula, 'Namazı sahih olmaz' ilimsiz olan kula, Ölene dek okuyun, hayattaysanız dostlar.*" sözleri ile esasen İslam dinindeki önemli bir prensibi yansıtarak ilim ve bilim öğrenmenin farz olduğu ve hayat boyu sürekli öğrenmeye devam etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca cinsiyet, yaş ve sosyal statü ayrımı yapılmaksızın herkesin ilim öğrenmesi gerektiği belirtilmekte ve bilge olmaya verilmesi gereken önem açıklanmaktadır.

Eserde ilim ve bilim sahibi olmanın, sadece bilgiyi ezberlemek değil aynı zamanda anlamak ve uygulamak ile de ilgili olduğuna ve bilgiyi uygulamadıkça bir erdem sayılmayacağına dikkat çekilmektedir. Ayrıca toplum içinde huzursuzluğa sebebiyet vermemek adına nitelikli eğitim almanın önemi, özellikle ilimin ve bilimin ehil olan kişilerce uygulanması gerekliliği, Hikmet 80/1'de "*Fe'l-ya'meli'l-âlimûn... 'u okur âlimler, Ma'nâsını bilmeyen, gâfil, hâin zâlimler, Abadır elbisesi, ma'nâsını bilenler, Böylesi gerçek âlim yaraşır dostlarıma.*" ve Hikmet 143/1'de "*Âhir zaman şeyhleri kimlerdir anlatayım; İman-İslâm bilmeden teşeyyuh eder imiş. İlmi yok, ameli yok, ma'nâyı da anlamaz, Âhirette bunların yüzleri kara imiş.*" sözleri ile dile getirilmektedir.

Çalışkan olmaya yönelik bulgular: Araştırma kapsamında belirlenen üçüncü tema, çalışkan olmaktır. Eser, çalışmanın insanın ruhunu ve bedenini güçlendiren bir etkisi olduğunu ve insanların çalışarak kendilerini geliştirebileceklerini ifade ederek çalışmanın değerini ve emeğin önemini vurgulayan bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu kapsamda çalışkan olmanın insanların daha verimli ve üretken bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olacağı ve toplumda refahın artmasına katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Eser genelinde çalışkan olmak, ayrıca ibadet ile de eşdeğer tutulmaktadır. Buna göre bu dünyada çalışkan olmanın aynı zamanda ahiret hayatına yatırım yapılması anlamına geldiği dile getirilerek çalışkan olmanın önemi pekiştirilmektedir. Eserde çalışkan olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 54/6'da "*Kul olsaydın benliğini sen terk ederdin. Seherlerde Hakk'a dönüp sen zikrederdin. Yoldan sapan âsilere himmet ederdin. Bir nazarda gönüllere safâ eyledim.*", Hikmet 63/14'te "*Sevgilini arar isen bulursun seherlerde, Âşıkların meclisine, gönlünü ver her yerde. Ağlayıp da Hakk'ı ara, o çaredir her derde, Tarikat yas tutmadan, girilen olur mu ki?*" ve Hikmet 71/7'de "*Ey Hoca Ahmed bugün, kıl itaati her gün, Zannetme ömrüm uzun, hâlim ne olur benim?*" sözleri ile insan ömrünün faniliğine ve kişinin ötelemeyerek ve hatta özellikle sabah erken saatlerde kalkarak çalışması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Dahası çalışkan olmak, insanın nefsinin terbiye etmede önemli bir unsur olarak görülmekte, nefsin isteklerine karşı mücadele edilmesi öğütlemekte ve bu durum, Hikmet 90/2'de "*Seher vakti kalkanlar, cân fedâ eyleyenler, Aşk odunda yanarlar, seher vakti olanda.*" Hikmet 90/3'te "*Seher vakti hoş saat, kalkana olur rahat, Ederler hep münacât, seher vakti olanda.*" Hikmet 92/6'da "*Hakk'ı seven kulları, zâkir olur şükreder, Seher vaktinde kalkar, nefsinin islah eder. Âşık Bâyezîd gibi, hem dünyayı terk eder, Hak cemâlin göstermezse, hâlin perişân senin.*" ve Hikmet 117/1'de "*Âşık olan kişiler gece yatmasa gerek, Her ne dert gelse ona, feryâd etmese gerek.*" sözleri ile açıklanmaktadır.

Dürüst olmaya yönelik bulgular: Dürüst olmak, araştırma kapsamında belirlenen bir diğer temadır. Eserde dürüst olmak, insanın en önemli niteliklerinden biri olarak ileri sürülmekte ve bu konuya sıklıkla yer verilmektedir. Genel olarak dürüst olmak; insanın kendisi ile, başkaları ile ve Allah ile olan ilişkisinde doğru sözlü olmak ve doğru davranışta bulunmak ile ilişkilendirilmekte, dürüst olmanın insanın manevi gelişimine katkıda bulunduğu ve insanın ahlaki değerlerine bağlı kalmasını sağladığına dikkat çekilmektedir. Eserde dürüst olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 53/6'da "*Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler, Öyle kadı yerini sakar ateşte gördüm.*" Hikmet 53/7'de "*Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler, O müftüler yerini sırat üstünde gördüm.*", Hikmet 53/8'de "*Zâlim olup zulmeden, yetim hakkını yiyen, Mahşerde kara yüzlü, kolun arkadan gördüm.*" ve Hikmet 96/6'da "*Molla müftü olanlar, yanlış fetva verenler, Aka kara diyenler, cehenneme girmişler.*" sözleri ile dürüst olmayı gözetenlerin cennetle müjdelendiği ifade edilirken aynı zamanda dürüstlükten sapanların cehennem ile karşılık bulacağından bahsedilmektedir.

Dürüst olmanın karşıtı olan yalancı olmak, Hz. Muhammed'in ümmeti olarak kabul edilmeyerek cennetle müjdelenmemek anlamında Hikmet 37/1'de "*El-kezzâbu lâ ümmetî dedi, bilin Muhammed, Yalancılar kavmine, ümmet demez Muhammed.*", Hikmet 37/2'de "*Doğru giden kuluna, arayıp hak yoluna, Doğru gidem kuluna, ümmetim der Muhammed.*", Hikmet 60/8'de "*Kezzâbu lâ ümmetî... dedi âleme Server, Bu sözlerin sahibi, hâdî-i ümmet, rehber. Yalancılara "ümmet" hiç söyler mi Peygamber? Toplanın ey zâkirler! Gelin Allâh diyelim.*" ve Hikmet 78/7'de "*El-kezzâb lâ ümmetî Peygamber dedi size, O Muhammed Hak Resul, gönderilmiştir bize. Kezzaba cennet yoktur, söyledi hepimize, Yalan deyip imânsız, sakın gitmeyin dostlar!*" sözleri ile ifade edilmektedir.

Bununla birlikte dünyevi menfaatler için dürüstlükten vazgeçilmemesi gerektiği Hikmet 49/5'te "*Dille; 'Ümmetim' der, yalanı söyler, Kul hakkı yemeye tevessül eyler, Harâma göz diker, helâl terk eyler, Câhillere Hakk'ı diyesim gelir.*", Hikmet 107/4'te "*Mağrur olmayın dostlarım, gaflet ile eğlenip, Gece, gündüz yalan deyip, tembellikle boş verip, Azrail cân almak için bir gün aniden gelip, Böyle yerde gafletle, yürümek olmaz imiş.*", Hikmet 140/3'te "*Dünya için mahzun olma, Hak'tan başkasını deme, Kulların hakkını yeme, sıratta görürsün bir gün.*" ve Hikmet 174/10'da "*Diliyle 'Ümmetim!' der, oysaki yalan söyler, Halka nasihat edip, dünyalık malı gözler, Kul hakkı yemek için her tür kılığa girer, Hocam beni dergâha acep kabul eder mi?*" sözleri ile açıklanmaktadır. Dürüst olmayarak bu dünyada insanları kandırıp çıkar sağlayanların ahirette Allah'ın azabından korkmaları gerektiği ise Hikmet 105/6'da "*Âşiksân yalan dava eyleme gönül sakın, Allâh yalancılara, irakları irakın. Ey Allâh'ım bilirim, Kahrhârdır diğer adın, Yalancı kıyamette yüzü kara kalkarmış.*" sözleri ile karşılık bulmaktadır.

Hoşgörülü olmaya yönelik bulgular: Araştırma kapsamında belirlenen beşinci tema, hoşgörülü olmaktır. Eserde insanların birbirlerine karşı hoşgörülü olmalarının ve farklılıkları kabul etmelerinin gerekliliği, önemle vurgulanmaktadır. Hoşgörülü olmak, insanların daha olgun ve anlamlı bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olarak toplumsal dayanışmanın güçlenmesine katkı sağladığından karşıt görüşleri hoş görerek

dışlamamak, önem taşımaktadır. Eserde hoşgörülü olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hoşgörülü olmanın önemine Hikmet 1/23'te "*Sünnettir kâfir de olsa, incitmek kusur, günâh! Katı kalpli, gönül kıran, senden müştekidir Allâh! Hak şahittir böyle kula, yeri ateştir maâza'llah! Duydum bunu âlimlerden, söylüyorum işte ben.*" ve Hikmet 36/32'de "*Yetimi görünce incitmeyiniz, Garibi görünce ta'n etmeyiniz.*" sözleri ile dikkat çekilmektedir. İlgili hikmetlerde insanların zarar vermektan kaçınması gerektiği vurgulanarak gönül incitmenin Allah tarafından hoş karşılanmadığına ve sonunda hesap verileceğine dikkat çekilmektedir. Aksine insanlara saygı ve merhamet ile davranılması gerektiği öne çıkartılmaktadır. Dahası "yetim" ve "garip" kavramları, toplumda dezavantajlı durumda olanları temsil etmekte ve bu kişilere karşı duyarsız kalınmaması ve haklarının hoşgörü ile gözetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Ayrıca ruhun kötülüklerden arınması için kibir, kıskançlık gibi huylardan arınarak hoşgörü ve tevazu sahibi olunmasının önemi, Hikmet 3/3'te "*On üçümde hevâ-yı nefsi ele aldım, Nefs başına yüz bin bela sarıp-saldım, Tekebbürü ayaklar altına aldım, On dördümde toprak gibi oldum ben.*" sözleri ile açıklanmaktadır. İlgili hikmet, nefsin arzuları ve kibir gibi insanı kötü yönde etkileyen olumsuz duygulardan arınarak insanın mütevazı, alçakgönüllü, hoşgörülü ve özünden uzaklaşmayan bir hayat sürdürmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sabır ve şükür sahibi olmaya yönelik bulgular: Sabır ve şükür sahibi olmak, araştırma kapsamında belirlenmiş olan altıncı temadır. Eserde, insanların hayatları boyunca gerek gündelik olaylar karşısında gerekse zorlu durumlarda sabır göstererek şükretmelerinin Allah'ın rızasını kazanmak için önemli bir erdem olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunun gerekçesi ise sahip olunan her şeyin Allah'ın lütfu ve ihsanı olmasıdır. Sabrın ve şükürün, beraberinde kişiye olumlu bir bakış açısı kazandırması ise her iki tutumun öneminin altını çizmektedir. Bu nedenle sabır ve şükür, insanların hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına ve yaşamlarını nitelikli hale getirmelerine yardımcı olan önemli bir erdem olarak karşılık bulmaktadır. Eserde sabır ve şükür sahibi olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 5/4'te "*Hâlik'imden müjde, şükreder oldum, Meşakkat, çileye sabreder oldum. Gece gündüz O'nu zikreder oldum, Hay u heves, bencillik gitti dostlar!*" sözleri ile her türlü olumsuzluğa karşı şükredilerek sabırlı olunması gerektiği ifade edilerek ancak bu sayede dünyadaki geçici arzuların ve egoist tutumların bırakılarak "hay u heves" yani dünya nimetleri ve "ben-bencillik" yani egoizmden uzaklaşabileceği ifade edilmektedir. Hikmet 33/5'te "*Has aşkını göster bana, şükreden kulun olayım. Zekeriyya Nebin gibi, zikreden kulun olayım. Eyyüb gibi belalara, sabreden kulun olayım. Her ne yapsan Sen yaparın, âşık eyle ey Allâh'ım!*" sözleri ile ömürleri sabır ve şükür ile özdeşleşmiş olan Hz. Zekeriyya ve Hz. Eyyüb örnekleri ile her ne kadar zorlu bir sınavdan geçişle de kişinin inancından asla vazgeçmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sevgi dolu olmaya yönelik bulgular: Sevgi dolu olmak, araştırma kapsamında belirlenmiş bir diğer temadır. Eserde, insanların birbirleri ile sevgi dolu bir şekilde iletişim kurmalarının toplumda huzurun, birlikteliğin, dayanışmanın ve güvenin

sağlanmasında kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte farklı inançlara, kültürlerle ve yaşam tarzlarına sahip insanlara karşı sevgi dolu olmanın önemi üzerinde de durulmaktadır. Eserde sevgi dolu olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Eser genelinde ele alınan sevgi, öncelikli olarak Allah sevgisi olup Hikmet 195/6'da "Allâh için cânını verenler yoksun olmaz, Du âlem onun için, asla bir bostan olmaz, Gerçek âşıkın sırrı, saklıdır kimse bilmez, Gözyaşın şahit tutar, öylece yürür olur." sözleri ile Allah yolunda fedakârlık yapanların cennet ile müjdelendiğine dikkat çekilerek Allah sevgisine ulaşmanın önemi anlatılmaktadır. Buna bağlı olarak insan sevgisinin kaynağı olarak Allah sevgisi görülmekte ve Allah'ın yarattığı her canlıya sevgi ile yaklaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda sevgi dolu olmanın ön plana çıkarıldığı bir diğer hikmet, "Hakk'ı seven kulları, zâkir olur şükreder, Seher vaktinde kalkar, nefsini ıslah eder. Âşık Bâyezîd gibi, hem dünyayı terk eder, Hak cemâlin göstermezse, hâlin perişân senin." sözlerinin yer aldığı Hikmet 92/6'dır. İlgili hikmetten insanlara karşı olan davranışlarda sevginin eksik olması durumunda Allah'ın hoşnut olmayacağı çıkarımı yapılabilmektedir. Bu durumun tezahürü Hikmet 1/23'te şöyle ifade bulmaktadır: "Sünnettir kâfir de olsa, incitmek kusur, günâh! Katı kalpli, gönül kıran, senden müştekidir Allâh! Hak şahittir böyle kula, yeri ateştir maâza'llah! Duydum bunu âlimlerden, söylüyorum işte ben." İlgili hikmet, insanlar arasında farklılıklar olsa da birbirlerine zarar vermemeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Buna göre insanların kalplerinin katı olması, başkalarını inciten davranışlarda bulunmaları, Allah'ın hoşnut olmayacağı davranışlar olarak kabul edilmektedir.

Ümitli olmaya yönelik bulgular: Araştırma kapsamında belirlenmiş olan sekizinci tema, ümitli olmaktır. Eserde insanların ümidini yitirmeyerek her zaman iyimser olmaları gerektiği işlenmektedir. Ümitli olmak, insanların ruhunu ve bedenini güçlendiren bir etkiye sahip olduğundan ümitsizlik halinde olanların hayatta anlam bulmakta zorlandıkları vurgulanmaktadır. Nitekim insanların yaşam mücadelesinde ümitlerini kaybetmemeleri, ileriye doğru adım atmalarına engel olabileceği açısından önem taşımaktadır. Eserde ümitli olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 25/3'te "Bin bir ümitle gelmişim, Senin dergâhına Rabbim, Günâhkârım, isyankârım, yardım eyle seherlerde." Hikmet 27/1'de "Rahmetinden umutsuz kulma beni Allâh'ım! Dinlenmedim, ağlayıp dua ettim ben Sana! Geceleri uykusuz, Sana döndüm penâhum, Yummadan gözlerimi dua ettim ben Sana!" Hikmet 29/1'de "O Kakhâr'ın kahrından korkar, ağlar Kul Ahmed. O Rahmân'ın rahmindan, umut kesmez Kul Ahmed." Hikmet 29/2'de "Kusurum çok Allâh'ım, Sen bağışla günâhum, Bütün kullar içinde, âsi kuldur Kul Ahmed." sözleri ile Allah'ın bağışlayıcı yönüne vurgu yapılmakta ve Allah'ın rahmetinden ümit kesilmeyerek teslim olunulmasının, Allah'a sığınulmasının önemi dile getirilmektedir. Bu noktada insanlığa, Allah'ın rahmetine güven duyulması öğütlenmektedir.

Yardımsever olmaya yönelik bulgular: Yardımsever olmak, araştırma kapsamında belirlenmiş olan son temadır. Eserde insanların yardımlaşarak güçleneceklerine ve dayanışma içinde olarak birbirlerine destek olmanın mutluluğunu yaşayacaklarına

dikkat çekilmektedir. Bu nedenle hem bireysel hem de toplumsal hayatta yardımsever olmanın önemi vurgulanmaktadır. Eserde yardımsever olmak konusunda öne çıkan örnek hikmetler, aşağıda açıklanarak sıralanmıştır:

Hikmet 1/2'de "*Söz dedim; her kim ise Cemâlu'llâh'a tâlip, Damarları damara, cânı cânâ bağlayıp, Garip, yetim, fakirin gönlünü de okşayıp, Böylece gönlü latif olmayandan kaçtım ben.*" sözleri; garip, yetim ve fakirlerin gönlünü okşayarak onların acılarına ortak olan insanların, birbirlerinin hayatlarına can kattığını ifade etmesi bakımından ve eserin bu minvalde yardımseverlik değer içerikli bir hikmetle başlaması bakımından yardımsever olmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu başlangıç hikmetinin neredeyse tamamı yardımsever olmak ile ilgili olup özellikle Hikmet 1/3'te "*Nerde görsen gönlü kırık, koş da ona merhem ol. Şöyle mazlum yolda kalsa, yalnız koma yoldaş ol. Mahşer günü O İlâhın dergâhına yakın ol. 'Ben!' deyip benlik güden kişilerden kaçtım ben.*" sözleri ile garip, yetim ve fakirlere yardım etmeleri için insanlara nasihat edilmeye devam etmektedir. Benzer şekilde Hikmet 36/8'de yetim olarak büyürken dedesinin himaye etmiş olduğu Hz. Muhammed'den örnek verilerek "*Muhammed'i o dedesi korumuş, Nice çıplak, aç kulları doyurmuş.*" sözleri ile yardımseverliğin önemi pekiştirilmekte ve Hikmet 41/17'de ise "*Miskin Yesevî kulun, arzu-yı ravza-i Muhammed! Olur mu müyesser hâk-i kef ü pâ-y-ı Muhammed!*" sözleri ile yardımseverlikte ve cömertlikte Hz. Muhammed gibi olunması gerektiği öğütlenerek eserde yer yer bu noktaların altı çizilmeye devam etmektedir.

Yardımsever olmak, Hikmet 197/5'te ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyenlerin kıyamet şiddetiyle cezalandırılacağı ve insanın ihtiyacı olanlara yapacağı yatırımın asıl kurtuluş olduğu odağında "*Kıyamet şiddetini anlayıp-bilmeyenler, Garip ve fakirleri gözetip görmeyenler, Emr-i maruf, nehy-i münker, görevi yapmayanlar, Allâh dostları sana ne diye dua etsin!*" sözleri ile ifade edilmektedir. Bununla birlikte dayanışma içinde olmak, Hz. Muhammed'in sahabesi ve ilk halifesi olan Hz. Ebubekir'in öne çıkan yardımsever ve dayanışmayı önemseyen kişilik özelliği üzerinden işlenerek Hikmet 42/2'de "*Dertleşince ağlayan, kulluğa bel bağlayan, Ciğerlerin dağılayan, Ebu Bekr-i Sıddık'tır.*" sözleri ile aktarılmakta ve Hz. Ebubekir, kendisiyle dertleşen insanların dertlerine ağlayan ve kulluk yolunda güvenle ilerleyen özelliği ile övülmektedir.

Sonuç

Kültür, toplumlar için önemli bir belirleyici unsur olduğundan toplum üyelerinin algı, tutum ve davranış kodlarına dair çıkarım yapmak ancak etkisi altında bulunan kültürel öğeler göz önüne alındığında olanaklı hale gelmektedir (Christie vd., 2003, s. 264). Bu nedenle toplumsal kültürde öne çıkan ahlak anlayışı unsurlarının çalışma hayatındaki karşılığı olarak kabul edilen çalışma ahlakı (Boatwright & Slate, 2000, s. 509), toplumsal kültürden bağımsız olarak ele alınamamaktadır. Benzer şekilde kültürel bilgi olan değerlerin ve değerlerin çalışma hayatındaki karşılığı olarak kabul edilen çalışma değerlerinin (Egri & Ralston, 2004, s. 210) de toplumsal kültürden bağımsız olarak ele alınmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte edebi eserler; bir toplumun tarihini, coğrafyasını, sosyal yapısını resmetmeleri kadar özellikle kültürel mirasını yansıtmaları bakımından oldukça önemli kaynaklardır

(Ülgener, 2006, s. 10). Bu nedenle kültürel mirasın kuşaktan kuşağa taşınmasında köprü olarak kültürel evrime katkıda bulunmaktadırlar.

Bu gerçekten yola çıkarak Türk İslam anlayışının temellerinin atılmasında Türk dünyasının yol göstericilerinden Ahmed Yesevi'nin söylevleri olan ve Kur'an-ı Kerim ayetleri ile Hz. Muhammed'in sünnetinin tezahürü niteliğindeki hikmetlerin toplandığı Divan-ı Hikmet'in analiz edildiği bu çalışmada Türk kültür tarihinde çalışma ahlakının; i) adaleti gözeten, ii) sürekli öğrenmeyi önemseyen, iii) tutku ile çalışan, iv) güvenilir, v) toleranslı, vi) sebatkar, vii) sevgi dolu, viii) iyimser ve xix) yardımsever olmak nitelikleri ile şekillenegeldiği saptanmıştır. Bu bulguya, esasen özünde kâmil insan niteliklerinin tasvir edildiği eserde ilgili niteliklerin çalışma hayatındaki karşılıklarının eşleştirilmesi ile ulaşılmıştır. Böylece Türk kültürü bağlamında çalışma ahlakının içinin kâmil insan niteliklerinin düstur edinilip meleke haline dönüştürülmesi ile doldurulabileceği ve etkisi altında olan çalışma değerlerinin çerçevesinin çizilebileceği sonucuna varılmıştır.

Nitekim edebi eserlerdeki yönlendirme, tavsiye ve önermelerin çalışma hayatına etki etmemesi düşünülememektedir. Bu kapsamda çalışmada tespit edilen çalışma ahlakı niteliklerinin korunarak yaşatılması ve sürdürülmesi, kültürel miras geçişinde elzemdir. Elbette süreç içinde demografik hareketlilikler, teknolojik gelişmeler ve özellikle günümüzde çok yoğun olarak hissettiğimiz küreselleşme ile ortadan kalkan sınırlar, dünya genelinde ortak kültür yaratma yönünde küresel kültür olgusunu önümüze sermektedir. Dikkat edilmesi gereken, baskın kültürün teknolojik gelişmişliği elinde tutan ve bu sayede kendi kültürel mirasını yaymakta güçlü olan Batı Kültürü olduğudur. Oysa etkileşimde olunan kültürler doğrultusunda değişim ve gelişim sürecinde bir kültürün kendisine ait belirleyici değerlerinin gözetilerek kültürel kimliğin korunması, önem taşımaktadır. Toplumsal ilerlemenin, bir yandan evrensel düşünürken diğer yandan da toplum olmanın yapı taşı niteliğindeki değerlerin korunarak aktarımı ile ancak bütüncül bir şekilde ivmelendiği, yadsınamaz bir gerçektir.

Önemle belirtmekte fayda vardır ki muhakkak kültürel değerlerin korunması kadar farklı kültürel değerler doğrultusunda gelişmek de önemlidir. Gelişime açıklık, kültürün dinamik olan doğasından kaynaklı en önemli özelliğidir. Burada asıl konu, gelişirken bir kültürün kendisine ait değişmemesi gereken ve birlikteliğini sağlayan değerlerinin korunarak kültürel sürekliliğin sağlanmasıdır. Zira tarih, kültürel mirasını yitiren toplulukların ve devletlerin ortak kimliklerini de kaybettiklerini çok kez göstermiştir.

O halde geçmişin ışığında geleceğe dönük ve en önemlisi de toplumun yapı taşı niteliğindeki kültürel değerlerimizin önemine dikkat çekmek üzere tıpkı bu çalışmada Divan-ı Hikmet'in analiz edildiği gibi Yaratılış Destanı ve Oğuz Kağan Destanı'ndan Mesnevi'ye ve günümüze kadar öncü Türk kültürel eserlerinin çalışma hayatı açısından incelenmesi, önem taşımaktadır. Böylece küreselleşmenin doğal etkisiyle birbiri içine geçen öğelerin Türk kültürel miras süzgecinden geçerek kültürel kodlarımıza uyarlanmasına katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Kültürel

değerlerin korunarak geliştirilmesi bu vesileyle sağlanacak olup toplum olma bilincinin gereği olan birlik ve beraberlik ile ilerlemenin önü de açılmış olacaktır.

Araştırmanın bulgularını değerlendirirken birkaç sınırlılıktan bahsetmek doğru olacaktır. Öncelikle benimsenmiş olan araştırma yöntemi verilerin kodlanması, temalar altında gruplanması ve yorumlanması sürecinde araştırmacının öznel değerlendirmesini ön plana çıkartmaktadır. Her ne kadar verilerin güvenilirliğini sağlamak adına bağımsız iki araştırmacı tarafından işlem yinelenmiş olsa da bir başka araştırmada farklı bulgulara ulaşılması da mümkündür. Ayrıca araştırma, belirli bir kelime sayısı kısıtlaması taşıdığı için elde edilen bulgular yorumlanırken sadece sınırlı sayıda hikmet, bulguları desteklemek üzere sunulmuştur. Dolayısıyla konu, bu araştırmada kapsamındaki bulguları desteklemek üzere sunulan hikmetler ile sınırlı kalmayıp farklı hikmetler ile de desteklenebilir niteliktedir.

Araştırma, literatüre ve uygulamaya katkısı açısından değerlendirildiğinde bir taraftan ilgili literatürdeki araştırmacılar, diğer taraftan işletme yönetimi açısından uygulayıcılar için önemli bir içerik sunduğu söylenebilir. Nitekim araştırma, Türk kültüründe çalışma ahlakının izlerini Ahmed Yesevi'nin söylevleri olan ve Kur'an-ı Kerim ayetleri ile Hz. Muhammed'in sünnetinin tezahürü niteliğindeki hikmetlerin toplandığı Divan-ı Hikmet kapsamında yorumlaması açısından önemli bir değere sahiptir. Bu noktada, Türk kültüründe İslam dininin de etkisi ile çalışma ahlakı ve çalışma değerlerinin diğer kültürel yapılardan farklı olarak kendine has nitelikleri olduğunun bilinci ile bu niteliklerin teorik olarak yorumlanmasından ziyade çalışma hayatında uygulanması ve desteklenerek yaşatılması, kültürel mirasımızın sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Extended Abstract

In their journey through history, the Turks have interacted with different ethnic cultures in a vast geographical area extending from Central Asia to the Mediterranean and the borders of Europe, while also establishing numerous Turkic states. It is possible to say that Turkish culture has been influenced by three main cultural currents on this long journey: Steppe Culture, Islamic Culture, and Western Culture. During such diverse cultural interactions, the importance of a culture's ability to maintain its identity while preserving its unifying elements comes to the forefront. So much so that the concepts of culture and identity are intertwined, and cultural identity brings people together in a sense of "us" within society. It is through these shared cultural identities that societies can pass down their cultural heritage from one generation to the next.

Similarly, the intergenerational transmission of values believed to be based on cultural elements is also related to the extent to which individuals forming the society internalize them. In this context, it can be inferred that while culture contributes to social cohesion, the continuity of social cohesion is also determined by values. On the other hand, work values, which are meaningful as the equivalent of values in working life, and work ethics, which is a concept that explains attitudes towards work, are also influenced by social culture. Therefore, it is not possible to consider and understand the phenomena of work values and work ethics independently from culture.

In today's world, the phenomenon of “global culture”, driven by the impact of globalization, is gradually erasing cultural codes, leading to the beginning of the disappearance of the social cultural consciousness that holds societies together. This is perceived as a significant identity issue for societies. It is a widely held belief that this problem can only be resolved by enabling societies to carry their values from the past to the present and the future. In this context, the importance of literary works is very significant as they serve as intermediaries, reflecting the cultural elements in which they originate by portraying perception, attitudes, and behavior within societies.

Based on this fact, the research aims to analyze the traces of work ethics in Turkish cultural history in terms of its impact on the work values it is directly related to, within the framework of the great importance of culture as the building block of society. At this point, the teachings in the *Divan-ı Hikmet*, which contains the wisdom that serves as a manifestation of Quranic verses and the Sunnah of Prophet Muhammad, alongside the discourses of the prominent figure of Turkish cultural history, Ahmed Yesevi, hold considerable significance. *Divan-ı Hikmet* has also been accepted as a timeless text of values consisting of teachings on the way to reach the complete human being at a universal level and has been articulated throughout history. Ahmed Yesevi, who lived in Turkestan in the 12th century (1093-1166), was a spiritual figure who played a significant role in the Turkish cultural history, especially for the Turkic world that had embraced the Islamic faith, by conveying Islam to the people in their own language. Thus, by looking to the past, the examination of Ahmed Yesevi's *Divan-ı Hikmet* in the context of its impact on work values in Turkish cultural history and its interpretation in a way that sheds light on the present and the future underscores the value and originality of this research, particularly in laying the foundations of the Turkish Islamic understanding within the Turkish world.

In the research, the 2019 edition of the work titled “Hoca Ahmed Yesevi Külliyyatı,” which was edited by Prof. Dr. Zülfiyar Güngör and translated from Chagatai Turkish to Turkish of Turkey by Musa Uzunkaya, was subjected to content analysis within the scope of the qualitative analysis method. Although the research findings do not directly point to work ethics in the modern sense, it is appropriate to say that the essence of the *Divan-ı Hikmet* is primarily the spiritual education of a person on the path to becoming a complete human being and gaining spiritual education in this direction. In this sense, the *Divan-ı Hikmet* basically defines the complete human being with the qualities of being i) just, ii) wise, iii) hard-working, iv) honest, v) tolerant, vi) patient and grateful, vii) loving, viii) hopeful, and ix) helpful. When approached from a contemporary perspective and with a view to shedding light on work ethics, the fundamental qualities attributed to a complete human being imply that in the workplace, one should i) uphold justice, ii) value continuous learning, iii) work passionately, iv) be trustworthy, v) be tolerant, vi) be persistent, vii) be loving, viii) be optimistic, and ix) be benevolent. This conclusion was reached by matching these qualities in the *Divan-ı Hikmet* to their counterparts in the workplace, essentially portraying the qualities of a complete human being. Consequently, it can be inferred that within the context of Turkish culture, work ethics can be filled by adopting the

principles of a complete human being and transforming them into a skill, and that it can shape and influence the framework of work values under its influence.

Kaynakça

- Assman, J. (2001). *Kültürel bellek* (A. Tekin, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bice, H. (2016). *Piri Türkistan, Hoca Ahmed Yesevi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Bice, H. (2020). *Divan-ı Hikmet'te tasavvufi kavramlar* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Boatwright, J. R. & Slate, J. R. (2000). Work ethic measurement of vocational students in Georgia. *Journal of Vocational Education Research*, 25(4), 503-531. <https://doi.org/10.5328/JVER25.4.503>
- Christie, P. M. J., Kwon, I. G., Stoerber, P. A. & Baumhart, R. (2003). A cross-cultural comparison of ethical attitudes of business managers: India Korea and the United States. *Journal of Business Ethics*, 46, 263-287. <https://doi.org/10.1023/A:1025501426590>
- Egri, C. P. & Ralston, D. A. (2004). Generation cohorts and personal values: A comparison of China and the United States. *Organization Science*, 15(2), 210-220. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/30034725>
- Guiso, L, Sapienza, P. & Zingales, L. (2006). Does culture affect economic outcomes? *Journal of Economic Perspectives*, 20(2): 23-48. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/30033649>
- Güngör, Z. (Ed.). (2017). *Hoca Ahmed Yesevi Külliyyatı*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Güven, A. Ş. (2017). Aktarılan değerler açısından Divan-ı Hikmet. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 60, 297-310. Erişim adresi: <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/paperDetail.xhtml?uId=58004>
- Horata, O. (2013). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne kültürel miras. (O. Horata, ed.). *Cumhuriyet dönemi Türk Kültürü-Atatürk dönemi (1920-1938) içinde* (s. 3-16) Ankara: AKM Yayınları.
- Horata, O. (2017). Türk dünyası'nın kültürel ufukları: Tarihsel bağlam içinde genel bir değerlendirme, *bilig*, 82, 117-131.
- İlhan, Ü. D. (2019). *Kuşaklar açısından çalışma değerleri ve örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- İsen, M. (1996). Orta Asya Türk edebi dilinin Anadolu Türk edebi diline etkisi ve Ahmet Yesevi. *bilig*, 1, 13-16.
- Joya, M. Z. (2020). *Divan-ı Hikmet (Özbekistan yazma nüshası) inceleme, metin, sözlük* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=4wGVpUFGYgSIzOtl-sGIIdg&no=_YpiRk47S2o414hLgS2hrQ
- Koca, S. (2016). *Türk kültürünün temelleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Köprülü, F. (1993). *Türk edebiyatında ilk muttasavıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Miles, M. B. ve Huberman M. (1994). *A qualitative data analysis*. Sage Publications.

- Mirzoyev, K. İ. (2016). Yesevi Azeri ve Orta Asya Türk edebi mahsullerinde. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Sempozyumu, II. Cilt* içinde (s. 709-712). Ankara: Şenyıldız Yayıncılık.
- Özkul, O. (2015). Türk kimliğini oluşturan ortak kültürel değerler. *Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 167-185.
- Roux, J. P. (2020). *Türklerin tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl* (A. Kazancıgil & L. A. Özcan, çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tatçı, M. (Ed.). (2017). *Divan-ı Hikmet, Hoca Ahmed Yesevî*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1992). Ahmed Yesevi ve Ahmed Yükneki'nin eserlerinin dili üzerine. *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s. 99-102). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timur, T. (2000). *Osmanlı kimliği*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Total, N. (2006). *Küreselleşme, iletişim, kültürlerarasılık*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadi çözülmenin ahlak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Wuthnow, R. (2008). The sociological study of values. *Sociological Forum*, 23(2), 333-343.
- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.